

การช่วงชิงพื้นที่การเมืองระหว่างรัฐและท้องถิ่น กรณีศึกษาหมู่บ้านผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยในภาคอีสาน¹ The Political Contestation between the State and the Local : A Study of a Thai Nation Development Cooperators' Village in Northeast Thailand

นิลวดี พรหมปักข์² / มณีมาย์ ทองอยู่³ / วิยุทธ จำรัสพันธุ์⁴

Ninlawadee Promphakping / Maniemai Thongyou / Viyouth Chamruspanth

บทคัดย่อ

การช่วงชิงพื้นที่ทางการเมืองระหว่างรัฐส่วนกลางกับท้องถิ่นอีสานนั้นเกิดขึ้นมาอย่างต่อเนื่องยาวนานและในสนามประชันขันแข่งเพื่อช่วงชิงพื้นที่ทางการเมือง รัฐส่วนกลางมักเป็นผู้กำหนด กฎ กติกาในฐานะผู้มีอำนาจเหนือท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม ท้องถิ่นก็มักจะแสวงหาช่องทางในการต่อรอง การต่อต้านขัดขึ้น ภายในสนามความสัมพันธ์เช่นนี้ตลอดมา บทความนี้จะให้ความสนใจว่า หมู่บ้านซึ่งถูกตีตราว่าเป็น“คอมมิวนิสต์” ได้มีปฏิบัติการช่วงชิงพื้นที่จากการเข้าควบคุมกำกับโดยรัฐอย่างไร และคำว่า “คอมมิวนิสต์” ถูกนำมาใช้โดยเปลี่ยนให้เป็นทุนสัญลักษณ์ และถูกนำกลับมาสร้างพื้นที่ทางการเมืองอย่างไร บทความนี้เสนอว่าในสนามการช่วงชิงพื้นที่ทางการเมือง ผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยได้มีปฏิบัติการผลิตซ้ำคำว่าคอมมิวนิสต์ในความหมายใหม่เพื่อใช้ในการต่อรองการมีส่วนร่วมในการกำหนด กฎ กติกาในพื้นที่ทาง

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ สาขาวิชาสังคมวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น เรื่อง “การสร้างพื้นที่ทางสังคมของผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยชาวภูไท” ได้รับทุนสนับสนุนจากศูนย์วิจัยพลักษณ์สังคมลุ่มน้ำโขง และกลุ่มวิจัยความอยู่ดีมีสุขเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ และทุนสนับสนุนจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น

² นักวิจัยศูนย์วิจัยพลักษณ์สังคมลุ่มน้ำโขงและนักวิจัยประจำกลุ่มวิจัยความอยู่ดีมีสุขเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน และนักศึกษาระดับปริญญาเอก สาขาวิชาสังคมวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

³ ผู้อำนวยการศูนย์วิจัยพลักษณ์สังคมลุ่มน้ำโขง และอาจารย์ประจำสาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

⁴ อดีตอาจารย์ประจำสาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

การเมือง ทำให้คำว่า “คอมมิวนิสต์” กลายเป็นทุนสัญลักษณ์ซึ่งเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการสร้างพื้นที่ทางสังคมของผู้ร่วมพัฒนาชาติไทย

คำสำคัญ: พื้นที่ทางการเมือง, ชาติพันธุ์ไท, ปฏิบัติการช่วงชิงพื้นที่, สนามท้องถิ่น

Abstract

The political contestation between the state and the local has continued since long ago, and the state generally controls the rules. However, local groups in Isan are constantly finding ways to negotiate, disobey, and protest against the state within this field of relations. This paper is concerned with the ways a village, once labeled as “communist”, contested and negotiated with the state, which tried to take control over it. It examines how this label was turned into symbolic capital, and how this capital was deployed to create the group's political space. This paper argues that, at present, in the field of political space the Thai Nation Development Cooperators have created a new meaning of the word “communist.” This new meaning enables them to negotiate within political space to determine rules in politics. In addition, the new meaning of “communist” has become symbolic capital that the Thai Nation Development Cooperators employ to expand their social space.

Keywords: political space, Phu Tai ethnic, space contestation practice, local field

บทนำ

การใช้ชีวิตทางสังคมของคนเรานั้นล้วนมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์อยู่กับ “พื้นที่” (space) อย่างแยกไม่ออก โดยเฉพาะพื้นที่กายภาพ (physical space) ที่อยู่รายล้อม แต่ความจริงนั้นชีวิตของคนเรามีความสัมพันธ์กับพื้นที่ที่สลับซับซ้อนมากกว่านั้น กล่าวคือ ในการปฏิสัมพันธ์กันทางสังคม (social interaction) คนเราได้สร้างพื้นที่ขึ้นมาอีกแบบหนึ่ง นั่นคือ พื้นที่เชิงสัญลักษณ์ (symbolic space) ซึ่งขยายขอบเขตการอธิบายออกไปได้มากกว่าพื้นที่ทางกายภาพเพราะสามารถปรับเปลี่ยนและนิยามความหมายปรากฏการณ์การช่วงชิงพื้นที่ทางสังคมที่มีความซับซ้อนได้มากยิ่งขึ้น พื้นที่ในแง่มุมมองทางสังคมจึงให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ของ

สิ่งต่างๆ ที่บรรจุอยู่ข้างในอาณาบริเวณนั้นๆ ในฐานะสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรม ซึ่งเต็มไปด้วยความหมาย (coded space) เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน / คนกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ/ คนกับสถาบันต่างๆ ที่สร้างขึ้นมาในสังคม ฯลฯ สิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนแต่ถูกนิยามความหมายเอาไว้ (อภิัญญา เฟื่องฟูสกุล, 2543: 66-67)

การนิยามความหมายได้ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการช่วงชิงพื้นที่ทางการเมืองด้วยเช่นกัน ซึ่งมุมมองเดิมมองว่ารัฐเป็นผู้ยึดครองพื้นที่ทางการเมืองเอาไว้แต่ฝ่ายเดียว เนื่องจากเป็นผู้มีอำนาจในการกำหนดความหมายให้ใครเป็นอะไรก็ได้ แต่หากพิจารณาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยจะพบว่า การต่อสู้ของประชาชนในท้องถิ่นกับรัฐส่วนกลางเพื่อช่วงชิงพื้นที่ทางการเมืองนั้นเกิดขึ้นมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน ซึ่งปรากฏทั้งรูปของการให้ความร่วมมือกับรัฐในโครงการพัฒนาต่างๆ และปฏิกริยาตอบโต้ เช่น การชุมนุมประท้วงในรูปแบบต่างๆ เพื่อเรียกร้องสิทธิ ในฐานะประชาชนของประเทศก็ถือเป็นภาคปฏิบัติการ (practice) ของการจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชน อันแสดงให้เห็นว่า ประชาชนในท้องถิ่นเองก็ไม่ได้ยอมจำนนต่อรัฐอย่างเบ็ดเสร็จ แต่มีการต่อสู้ต่อรองมาโดยตลอด

ปีแอร์ บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu: 1930-2002) นักคิดหลังสมัยใหม่นิยมชาวฝรั่งเศส ชี้ให้เห็นว่าพื้นที่ทางสังคมนั้นถูกสร้างขึ้นมาจากพื้นฐานของหลักการจำแนกความแตกต่าง และมืองค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่ ทุนเศรษฐกิจ (economic capital) ทุนวัฒนธรรม (cultural capital) ทุนสัญลักษณ์ (symbolic capital) ทุนสังคม (social capital) ซึ่งทุนแต่ละทุนสามารถปรับเปลี่ยน ถ่ายโอน สืบทอด แยกชิงไปมาระหว่างกันได้ภายในสนามปฏิบัติการ (agency แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2551: 551) และอำนาจแบบต่างๆ ที่ไหลวนอยู่ในสนาม หรือ “field” ย่อยๆ อีกมากมาย เป็น “สนามของพลัง” (field of forces) ซึ่งตัวแทนหรือกลุ่มตัวแทนจะถูกนิยามหรือกำหนดให้มีตำแหน่งแห่งที่ที่แน่นอน โดยเปรียบเทียบกับตำแหน่งแห่งที่ที่อยู่ข้างเคียงหรืออยู่รายรอบ ผ่านปฏิบัติการ (practices) ในสนามนั้นๆ (Bourdieu, 1989: 14-25) จากแนวคิดดังกล่าว การช่วงชิงพื้นที่ทางการเมืองของประชาชนในท้องถิ่นจึงต้องอาศัยทุนต่างๆ และภาคปฏิบัติการในสนาม (field) ย่อยๆ

แต่ละสนามเพื่อกำหนดว่าพวกเขากำลังปฏิสัมพันธ์อยู่กับใคร ในตำแหน่งใด เพื่อหาช่องทางในการต่อสู้ ต่อรองและร่วมกันกำหนดกฎ กติกาในสนามนั้นๆ

“อีสาน” เป็นภูมิภาคที่มีการช่วงชิงพื้นที่ทางการเมืองมายาวนาน และเป็นพื้นที่ที่ความขัดแย้งระหว่างรัฐกับประชาชนเกิดขึ้นบ่อยครั้ง หากมองย้อนกลับไป ในประวัติศาสตร์ของการสร้างรัฐชาติ (nation-state) จะพบว่า ภาคอีสานมีกลุ่มคนที่ถูกตีตราว่าเป็นกบฏ หรือผู้ก่อการร้ายปรากฏขึ้นหลายครั้ง เช่น กรณี “กบฏผู้มีบุญ” ซึ่งเกิดขึ้นในภาคอีสานมากที่สุดถึง 9 ครั้ง⁵ อันถือเป็นปฏิกิริยาต่อต้านนโยบายของรัฐที่ส่งผลกระทบต่องานของคนในท้องถิ่น เช่น การปฏิรูปการปกครอง การเกณฑ์แรงงาน การเก็บเพิ่มภาษีใหม่ๆ นโยบายเหล่านี้ได้สร้างความทุกข์ยากและส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่นเป็นอันมาก ประชาชนในท้องถิ่นจึงพยายามตอบโต้ด้วยการสร้างพื้นที่เพื่อแสดงความเป็นตัวตนโดยหันไปหาอุดมการณ์ความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับ “พระศรีอาริย์” เพื่อไปสู่สังคมอุดมคติ (utopia) แต่ปฏิบัติการตอบโต้/ขัดขึ้นต่ออำนาจรัฐดังกล่าวทำให้คนกลุ่มนี้ถูกตีตราว่าเป็น “กบฏ” และถูกปราบปรามลงอย่างรวดเร็ว (สุวิทย์ ชีรสาดวัต, 2549; สายสกุล เดชาบุตร, 2555) จนกระทั่งมาถึงเหตุการณ์ชาวบ้านลุกขึ้นจับอาวุธต่อสู้กับเจ้าหน้าที่รัฐ อันเป็นที่มา “วันเสียงปืนแตก” เมื่อวันที่ 7 สิงหาคม 2508 และได้นำไปสู่การตีตราชาวบ้านเหล่านั้นว่าเป็น “ผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์” อันเป็นการตีกรอบให้ชาวบ้านกลุ่มนี้ถูกกักขังอยู่ในพื้นที่ของกลุ่มคนที่ฝึกฝึการเมืองแบบสังคมนิยม และถูกนิยามความหมายให้เป็นศัตรูต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ จนนำไปสู่สภาพลักษณะของความเป็นผู้ร้ายนรกแล้ว ที่เจ้าหน้าที่รัฐมีความชอบธรรมในการปราบปรามให้หมดสิ้นไป (วันชัย ตันติวิทยาพิทักษ์และธนาพล อิวสกุล, 2547) แต่ภายหลังรัฐได้หันมาใช้นโยบายการเมืองนำการทหารโดยประกาศคำสั่ง 66/2523 เพื่อยุติการต่อสู้ด้วยอาวุธและเปลี่ยนคำเรียกจาก

⁵ กบฏผู้มีบุญเกิดขึ้นในภาคอีสานถึง 9 ครั้ง ในช่วงเวลา 260 ปี คือ 1. กบฏบุญกว้าง พ.ศ. 2242 2. กบฏเชียงแก้ว พ.ศ. 2334 (รัชกาลที่ 1) 3. กบฏสาเกียดโง้ง พ.ศ. 2360 (รัชกาลที่ 2) 4. กบฏสามโบกประมาณ พ.ศ. 2442-2444 (รัชกาลที่ 5) 5. กบฏผู้มีบุญอีสาน พ.ศ. 2444-2445 (รัชกาลที่ 5) 6. กบฏหนองหมากแก้ว พ.ศ. 2467 (รัชกาลที่ 6) 7. กบฏหมอล้าน้อยชาตา พ.ศ. 2479 (รัชกาลที่ 8) 8. กบฏหมอลำโสภา พลตรี พ.ศ. 2483 (รัชกาลที่ 8) และ 9. กบฏดิลาวังคัสสิน พ.ศ. 2502 (รัชกาลที่ 9)

“ผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์” มาเป็น “ผู้ร่วมพัฒนาชาติไทย” (พรท.) หรือ “ผู้กลับใจ” เพื่อเรียกร้องให้ผู้ฝึกฝัฒนาคอมมิวนิสต์กลับมาใช้ชีวิตตามปกติ โดยทางราชการได้ยื่นขอเสนอจะไม่เอาผิดและสัญญาจะมอบที่ดินทำกิน บ้าน และวัว เป็นค่าชดเชยเพื่อใช้เป็นทุนเริ่มต้นชีวิตใหม่ (อารยา จุลานนท์และคณะ, 2554: 85-95) อย่างไรก็ตามกว่าสี่ทศวรรษของการออกจากป่าเพื่อดำเนินชีวิตตามปกติ ตามแนวนโยบายพัฒนาของรัฐก็ยังคงทำให้ พรท.ส่วนใหญ่เผชิญกับปัญหาความยากจน เพราะขาดแคลนทุนทรัพยากร เนื่องจากส่วนใหญ่ไม่ได้รับค่าชดเชยจากรัฐ การถูกสิทธิและถูกทำให้ดูเหมือนไร้ตัวตน ทำให้ กลุ่ม พรท. ได้รวมกันเป็นเครือข่ายและเคลื่อนไหวในรูปแบบต่างๆ ทั้งในกิจกรรมการรำลึกเหตุการณ์ การเรียกร้องสิทธิและกิจกรรมทางการเมือง ปรากฏการณ์การออกมาชุมนุมประท้วงดังกล่าว นอกจากจะสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการสร้างพื้นที่ความมีชีวิตชีวาเพื่อช่วงชิงพื้นที่ทางการเมืองแล้ว ยังแสดงให้เห็นการดำรงอยู่ของความไม่ลงรอยกันระหว่างศูนย์กลางอำนาจที่กรุงเทพฯ กับชุมชนท้องถิ่น (ชาร์ลส์ เอฟ คายส์, 2552: 11)

จะเห็นว่าในสนามของการชั่งชั่งพื้นที่ทางการเมืองระหว่างรัฐส่วนกลางและท้องถิ่นนั้น มีการปะทะ ประชันกันแย่งกันมายาวนานและแม้ว่าส่วนใหญ่รัฐจะเป็นฝ่ายมีอำนาจเหนือในการควบคุม กำกับพื้นที่ท้องถิ่น โดยอาศัยเทคโนโลยีแห่งอำนาจมาเป็นเครื่องมือในการกำหนดความหมาย คำว่า “กบฏผีบุญ” “ผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์” และ “ผู้ร่วมพัฒนาชาติไทย” ฯลฯ ให้มีสัญลักษณ์เชิงลบเพื่อสร้างความชอบธรรมในการจัดการและปราบปราม แต่ในสังคมไทยก็ยังคงมีกลุ่มคนในท้องถิ่นที่ลุกขึ้นมาท้าทายอำนาจรัฐเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง บทความนี้จึงให้ความสนใจว่า ในสนามพื้นที่ทางการเมืองซึ่งรัฐเป็นฝ่ายมีอำนาจเหนือในการกำหนดความหมายเชิงสัญลักษณ์ดังกล่าว กลุ่มผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยซึ่งเป็นกลุ่มที่เคยถูกตีตราจากรัฐ และอยู่ภายใต้เงื่อนไขของการมีทุนทรัพยากรน้อยจะมีปฏิบัติการอย่างไรในการช่วงชิงพื้นที่ทางการเมือง ผู้เขียนได้เลือกบ้านผาสุก⁶ ซึ่งเป็นหมู่บ้านแห่งหนึ่งในพื้นที่อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม และเคยเกิดเหตุการณ์ต่อสู้ระหว่าง

⁶ ชื่อหมู่บ้านและชื่อบุคคลที่ปรากฏในงานวิจัยชิ้นนี้ ล้วนแต่เป็นนามสมมุติ ทั้งนี้เพื่อเป็นการเก็บความลับของผู้ให้ข้อมูลและพื้นที่ที่ทำการวิจัยเป็นสำคัญ

เจ้าหน้าที่รัฐกับชาวบ้านที่เข้าเป็นแนวร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) มาเป็นต้นแบบในการศึกษา โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) (ชาย โพธิ์สิตา, 2552) ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งส่วนที่เป็นเอกสารต่างๆ ทางประวัติศาสตร์และข้อมูลจากภาคสนาม เพื่อนำมาวิเคราะห์ตีความร่วมกันในการทำความเข้าใจการช่วงชิงพื้นที่ทางการเมืองของประชาชนในท้องถิ่น โดยเฉพาะกลุ่มคนที่เคยถูกตีตราว่าเป็นคอมมิวนิสต์ เพื่อทำความเข้าใจว่าพวกเขาจะมีปฏิบัติการอย่างไรในการต่อสู้ต่อรองกับรัฐ ผู้เขียนได้อาศัยแนวคิดพื้นที่ทางสังคมของปิแอร์ บูดีเยอ (Pierre Bourdieu) ซึ่งมองพื้นที่หนึ่งๆ ว่าประกอบด้วยสนามย่อยๆ ที่มีการปะทะประชันกันอยู่ภายใน มาใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ที่ศึกษาครั้งนี้

สนามรัฐส่วนกลาง : การขยายพื้นที่อำนาจรัฐเข้าควบคุม กำกับท้องถิ่น

ในสมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2411-2453) การปฏิรูปการปกครองเพื่อรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลางเพื่อสร้างรัฐชาติ (nation state) ให้เป็นปึกแผ่น นับเป็นจุดเริ่มต้นของการขยายพื้นที่อำนาจรัฐส่วนกลางเข้าควบคุม กำกับท้องถิ่น กล่าวคือ การจัดระบบบริหารราชการแบบเทศาภิบาลเพื่อเตรียมเข้าสู่ระบบราชการสมัยใหม่ โดยการค่อยๆ ลดอำนาจเจ้าเมืองเดิมลงและแทนที่ด้วยข้าราชการที่ถูกส่งไปปกครองหัวเมืองจากส่วนกลางตามระบบเทศาภิบาล จึงเท่ากับว่าสนามราชการของท้องถิ่นซึ่งเป็นพื้นที่อำนาจทางการเมืองในระบบเดิมถูกควบคุมกำกับโดยอำนาจรัฐส่วนกลางไปโดยปริยาย และขยายครอบคลุมถึงชุมชนหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลถึงชายขอบของราชอาณาจักร จนส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อวิถีชีวิตของประชาชนในท้องถิ่นเป็นอย่างมากในเวลาต่อมา

การขยายพื้นที่อำนาจรัฐส่วนกลางสู่ท้องถิ่นนั้นมีความเกี่ยวข้องกับการขยายอิทธิพลของประเพณีมหาอำนาจตะวันตกและกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกอย่างแยกไม่ออก กล่าวคือ ในยุคการล่าอาณานิคมของประเพณีมหาอำนาจตะวันตกได้ขยายอิทธิพลสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทำให้หลายประเทศ ต้องตกอยู่

ภายใต้การปกครองของชาติตะวันตก รัฐไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงได้พยายาม
ต้านทานด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การปักปันเขตแดน การยอมเสียดินแดนบางส่วน
เพื่อรักษาดินแดนส่วนใหญ่เอาไว้⁷ เพื่อปกป้องทรัพยากรของชาติ นอกจากนี้
การขยายพื้นที่อำนาจของประเทศมหาอำนาจดังกล่าวยังเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่น่ามาสู่
ความพยายามในการปรับปรุงระบบการบริหารภายในราชอาณาจักร เช่น การปฏิรูป
การปกครองเพื่อรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง การปฏิรูประบบการคลังโดยเปลี่ยน
ให้ไพร่จ่ายภาษีแทนการเกณฑ์แรงงาน การจัดเก็บภาษีอากรใหม่ๆ เพื่อนำรายได้
ไปใช้ในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและปรับปรุงกองทัพให้เข้มแข็งขึ้นเพื่อป้องกัน
การถูกคุกคามจากชาติมหาอำนาจตะวันตก การดำเนินนโยบายดังกล่าวส่งผลดีต่อ
รัฐส่วนกลางแต่กลับมีผลกระทบต่องานชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนและเจ้าเมืองใน
ท้องถิ่นที่เสียผลประโยชน์จากการเก็บส่วยภาษี จึงลุกขึ้นมาต่อต้านเป็นระยะๆ
(ผาสุก พงษ์ไพจิตรและคริส เบเคอร์, 2542: 374-406; เดวิด เค.เวียอาจ,
2556: 308-369)

นอกจากนี้หัวเมืองท้องถิ่นยังมีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์
ซึ่งต่างก็มีชนบทธรรมเนียมประเพณีและความเชื่อเป็นของตัวเอง ในสายตาของชนชั้น
ปกครองมองกลุ่มคนเหล่านั้นว่าเป็น “คนป่า” “ชาวบ้านนอก” “เป็นคนอื่น” ที่มีความ
แตกต่างจากคนกรุงเทพฯ ซึ่งรัฐส่วนกลางมองว่า ความแตกต่างหลากหลายของ
กลุ่มชาติพันธุ์เป็นอุปสรรคในการพัฒนาประเทศ จึงมีความพยายามที่จะสลาย
หัวเมืองสำคัญของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ลง พร้อมกับการปฏิรูปการศึกษาและขยาย
ระบบโรงเรียนลงสู่ท้องถิ่นเพื่อเตรียมประชาชนเข้าสู่ระบบราชการสมัยใหม่
พร้อมกับการปลูกฝังมโนทัศน์ “ความเป็นคนไทย” เพื่อขยายอุดมการณ์รัฐส่วนกลาง
ผ่านระบบการศึกษาอย่างต่อเนื่อง (สายชล สัตยานุรักษ์, 2550; ธงชัย วินิจจะกุล,
2555: 395-406)

⁷ สยามต้องเสียดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขงตรงข้ามหลวงพระบาง จำปาสักในลาว และยกหัวเมืองเขมร คือ
เสียมราฐ พระตะบอง และศรีโสภณให้กับฝรั่งเศส และยังคงโอนสิทธิการปกครองหัวเมืองมลายู ได้แก่
กลันตัน ไทรบุรี ดังกานุ ปะลิส และดินแดนในพม่า คือ มะริด ทวาย รวมทั้งรัฐฉานให้กับอังกฤษ

เมืองเรณูนคร : การถูกยึดครองและการช่วงชิงพื้นที่จากรัฐส่วนกลาง

เมืองเรณูนครเป็นอีกหัวเมืองหนึ่งที่ถูกทำให้สลายลงด้วยกระบวนการปฏิรูปการปกครอง เดิมเมืองเรณูนครเป็นเมืองหลักสำคัญของกลุ่มชาติพันธุ์ไท ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2384 โดยความร่วมมือกันของผู้นำคือ ท้าวสายและชาวภูไท ที่อพยพมาจากเมืองวังอ่างคำ เขตเมืองเซโปนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงประเทศลาว ซึ่งตรงกับสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2367-2394) ในช่วงเวลานั้นสนามรัฐส่วนกลางยังไม่ได้เข้าควบคุมหัวเมืองในท้องถิ่นแบบเข้มงวด เมืองเรณูนครจึงยังคงใช้ระบบการปกครองแบบอาญาสี่ อันเป็นธรรมเนียมประเพณีการปกครองตามแบบวัฒนธรรมล้านช้างเช่นเดียวกับหัวเมืองอื่นๆ ในมณฑลอีสานที่มีความใกล้ชิดกับดินแดนลาวทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงมากกว่ารัฐส่วนกลางที่อยู่ห่างไกล (ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2530: 73-93; ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, 2546: 73-85) ในช่วงเวลานี้วิถีชีวิตของประชาชนในระดับชุมชนหมู่บ้านจึงยังไม่ได้ถูกควบคุมและแทรกแซงจากอำนาจรัฐ

อย่างไรก็ตามในสมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ.2411-2453) จากการแข่งขันยึดครองดินแดนแถบลุ่มน้ำโขงของฝรั่งเศสและอังกฤษ รัฐส่วนกลางได้พยายามต้านทาน โดยดำเนินนโยบายปฏิรูปการปกครองหัวเมืองให้เหมือนกันหมดทั่วประเทศในปี พ.ศ.2441 และออกข้อบังคับลักษณะการปกครอง ร.ศ.117 ส่งผลให้ “เมืองเรณูนคร” ถูกเปลี่ยนมาเป็น “อำเภอเมืองเรณูนคร”⁹ และในปี พ.ศ. 2451 ทางราชการได้ย้ายที่ว่าการอำเภอเมืองเรณูนครไปตั้งที่ตำบลธาตุพนม แต่ยังคงใช้ชื่อเรณูนครตามเดิม ต่อมาในปี พ.ศ. 2460 จึงได้มีประกาศเปลี่ยนนามอำเภอให้ตรงกับที่ตั้งที่ว่าการอำเภอ จึงทำให้อำเภอเมืองเรณูนครเปลี่ยนชื่อเป็น “อำเภอธาตุพนม” พร้อมกับส่งข้าหลวงจากส่วนกลางมาปกครอง ส่งผลให้เมืองเรณูนครซึ่งเป็นเมืองหลักของกลุ่มชาติพันธุ์ไทถูกลดบทบาทลงกลายเป็นเพียงตำบลๆ หนึ่งของอำเภอธาตุพนม ตั้งแต่นั้นมาทำเนียบข้าราชการเมืองเรณูนครได้หายไป

⁸ ประกอบด้วย ตำแหน่งเจ้าเมือง อุปฮาด ราชวงศ์และราชบุตร ตามลำดับ

⁹ เพื่อเป็นอนุสรณ์ว่าอำเภอต่างๆ ที่ถูกจัดระเบียบการปกครองใหม่เคยเป็นเมืองมาก่อน จึงให้คงคำว่า “เมือง” เอาไว้

จากสารบบของเมืองนครพนม (ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2530: 108-132) การกล่าวถึง การสลายหัวเมืองเรณูนครลงได้เป็นผลสำเร็จ เพื่อจะชี้ให้เห็นว่าการขยายอำนาจรัฐ ส่วนกลางเข้าควบคุมเมืองเรณูนครดังที่กล่าวมา ได้ก่อให้เกิดปฏิกิริยาต่อต้าน ชัดขึ้น ของท้องถิ่นขึ้น เช่น กรณีท้าวไชยสาร กรมการเมืองเรณูนคร¹⁰ ซึ่งสนิทสนมกับ เจ้าเมืองสุพรรณเขตไม่พอใจที่ต้องถูกเก็บภาษีเช่นเดียวกับราษฎร จึงได้ชักชวน ราษฎรจำนวน 200 คนหนีข้ามไปอยู่ที่เมืองสุพรรณเขต (ซึ่งตอนนั้นอยู่ภายใต้ อำนาจของฝรั่งเศส) ต่อมาฝรั่งเศสมีข้อเสนอว่าหากสามารถเกลี้ยกล่อมราษฎรให้ ข้ามไปอยู่เขตฝั่งซ้ายได้มากจะยกให้เป็นเจ้าเมืองและไม่เก็บเงินส่วย จนกระทั่ง พระองค์เจ้าวัณณาข้าหลวงเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลอุดรทราบข่าวจึงมี ข้อเสนอว่า หากกลับมาอยู่เมืองเรณูนครจะแต่งตั้งเป็นขุนสฤษดิ์โรธู ตำแหน่ง ยกบัตรเมืองเรณูนคร กรณีดังกล่าวนี้ ชี้ให้เห็นว่าระหว่างสยามกับฝรั่งเศสต่าง ก็มีการช่วงชิงประชาชนให้เข้าไปอยู่ในกำกับของตน และการหลบหลีกออกไปให้พ้น จากการควบคุมของรัฐเพื่อไปสร้างสนามใหม่ยังเมืองสุพรรณเขตของท้าวไชยสาร ถือเป็นปฏิบัติการที่สะท้อนให้เห็นว่าชาวเมืองเรณูนครส่วนหนึ่งก็ต้องการหลุดออกไป จากพื้นที่ทางการเมืองที่ถูกกำกับโดยรัฐส่วนกลางเช่นกัน ในขณะเดียวกันปฏิบัติการ ดังกล่าว ส่งผลให้เป็นเงื่อนไขต่อรองให้ท้าวไชยสารซึ่งเป็นกลุ่มผู้ปกครองเดิม ได้มีส่วนร่วมในการปกครองเมืองเรณูนครต่อมาอีกระยะหนึ่ง

อย่างไรก็ตามความตระหนักในการถูกลดความสำคัญลงทำให้ชาวเมือง เรณูนครได้หันไปปรับความสัมพันธ์กับรัฐส่วนกลางใหม่ โดยการให้ความร่วมมือและ ปฏิบัติตามนโยบายของรัฐในการเข้าสู่กระบวนการพัฒนาประเทศ เช่น การส่งบุตร หลานเข้าเรียนในระบบโรงเรียนตามนโยบายการหล่อหลอมอุดมการณ์ความเป็นคน ไทย และกลายเป็นพลเมืองตามแบบอุดมการณ์ของรัฐ ในขณะเดียวกันก็ฉวยใช้ นโยบายส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่นของรัฐ มาใช้เป็นกลไกในการดำรงอัตลักษณ์ ชาติพันธุ์ไท ส่งผลให้ชาวไทเรณูนครมีโอกาสดำรงวัฒนธรรม

¹⁰ รายงานการตรวจราชการของข้าหลวงบริเวณธาตุพนม พ.ศ. 2446 จากเอกสาร ม.59/41 เล่ม 4 หอสมุดแห่งชาติ

ประดิษฐ์ ผ่านปฏิบัติการในพื้นที่ทางวัฒนธรรม เช่น การฟ้อนรำภูไท¹¹ ถูกประดิษฐ์สร้างขึ้นใหม่ และต่อมาได้กลายเป็นสัญลักษณ์ภาพตัวแทนของชาวภูไทเมืองเรณูนคร ที่เป็นที่รู้จักในสังคมไทย โดยนัยนี้ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ภูไทสามารถช่วงชิงพื้นที่ความเป็นตัวตนเอาไว้ได้ อัตลักษณ์ชาติพันธุ์ภูไทจึงสามารถเข้าไปเป็นผู้ร่วมกำหนด กฎ กติกา ในสนามกิจกรรมทางวัฒนธรรมของรัฐส่วนกลาง

สนามท้องถิ่นกับการขยายอำนาจรัฐส่วนกลาง : มองผ่านประวัติศาสตร์บ้านผาสุก

ในขณะที่ชาวเมืองเรณูนครในฐานะเมืองศูนย์กลางของชาวภูไทได้หันไปจัดปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับรัฐส่วนกลางดังได้กล่าวมา ส่งผลให้สนามของเมืองเรณูนครได้กลายเป็นสนามอุดมการณ์ของรัฐส่วนกลาง ซึ่งทำหน้าที่คอยกำกับชุมชนในท้องถิ่นให้ปฏิบัติตามนโยบายรัฐ ดังนั้นการที่ชาวบ้านผาสุกและหมู่บ้านชายขอบอื่น ๆ อีกหลายหมู่บ้านในท้องที่ของเมืองเรณูนครตัดสินใจเข้าเป็นแนวร่วมกับ พคท. จึงทำให้เกิดความแตกต่างของอุดมการณ์ทางการเมืองขึ้นในท้องถิ่น

ในช่วงสงครามเย็น (2488-2534) หลายประเทศในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง เช่น เวียดนาม กัมพูชา ลาว ได้หันไปใช้ระบอบการปกครองประเทศด้วยระบอบคอมมิวนิสต์และขยายเข้ามาในภาคอีสาน รวมทั้งพื้นที่เมืองเรณูนคร ซึ่งหลาย

¹¹ การฟ้อนรำภูไทได้รับเกียรติให้จัดแสดงถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ในครั้งเสด็จมานมัสการพระธาตุพนมในปี พ.ศ. 2498 นายสง่า จันทรสชาชา ผู้ว่าราชการจังหวัดนครพนมในสมัยนั้น ได้จัดให้มีการฟ้อนภูไทถวาย ชาวเมืองเรณูนคร โดยมีนายคำนึ่ง อินทร์ติยะ ศึกษาธิการอำเภอเรณูนคร ร่วมกับผู้อาวุโสที่มีประสบการณ์ในการฟ้อนภูไทได้ปรับปรุงท่าฟ้อนภูไท และประยุกต์เข้ากับแบบแผนของรำวงมาตรฐาน ซึ่งรัฐประดิษฐ์ขึ้นให้เป็นวัฒนธรรมของชาติ คือการจับคู่ชายหญิงในการฟ้อนรำ จนเป็นแบบแผนท่าฟ้อนของชาวภูไทเรณูนครสืบทอดต่อมาจนปัจจุบัน ความสำคัญของการฟ้อนรำภูไทคือการเปิดพื้นที่ในจินตนาการของคนในสังคมในการรับรู้เกี่ยวกับชาวภูไทเรณูนครในภาพตัวแทนของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีวัฒนธรรมอันดีงาม และมีความสัมพันธ์อันดีกับหน่วยงานของรัฐทำให้ฟ้อนรำภูไทของชาวเรณูนครเป็นหนึ่งในการแสดงที่ได้รับเลือกให้แสดงถวายต่อหน้าพระพักตร์ทุกครั้งที่เสด็จประพาส ณ ภูพานราชนิเวศน์ ทำให้อัตลักษณ์ชาติพันธุ์ภูไทได้รับการตอกย้ำอยู่เสมอผ่านพื้นที่อำนาจรัฐตามกลไกของการส่งเสริมวัฒนธรรมจนกลายเป็นชาติพันธุ์ที่มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม

หมู่บ้านได้รับเอาแนวคิดคอมมิวนิสต์ รวมทั้งหมู่บ้านผาสุกซึ่งเกิดเหตุการณ์
เสียปืนแตกครั้งแรก จนกลายเป็นสัญลักษณ์การประกาศต่อสู้ด้วยอาวุธของ พคท.
ส่งผลให้ภาพลักษณ์และความสัมพันธ์อันดีที่ชาวเมืองเรณูนครมีต่อรัฐส่วนกลางมา
โดยตลอดถูกสั่นคลอน การที่เมืองเรณูนครถูกตีตราจากรัฐว่าเป็น “พื้นที่สีแดง” ซึ่ง
มีความหมายว่าเป็นพื้นที่ของผู้ออกการร้ายคอมมิวนิสต์ ทำให้ชาวเมืองเรณูนครได้
พยายามแสดงให้เห็นการอิงอยู่กับรัฐส่วนกลางผ่านปฏิบัติการ กีดกันกลุ่มผู้นิยมใน
ลัทธิคอมมิวนิสต์ออกไปจากพื้นที่เมืองเรณูนคร เช่น การขับไล่ชุมชนชาวเวียดนาม
ออกไป¹² การกีดกัน รังเกียจไม่คบหาคนในหมู่บ้านที่เข้าเป็นแนวร่วม พคท. และ
ตีตราว่าเป็น “หมู่บ้านคอมมิวนิสต์” เป็นพื้นที่อันตรายที่ไม่ควรเดินทางเข้าไป
ส่งผลให้ชาวบ้านผาสุกกลายเป็น “เป็นคนอื่น” ที่ชาวเรณูนครไม่ค่อยคบค้าเพราะความ
หวาดกลัว ทั้งที่เป็นเครือญาติกลุ่มชาติพันธุ์ไทเช่นเดียวกัน

บ้านผาสุกนั้นเป็นหมู่บ้านที่ก่อตั้งขึ้นเมื่อราวปี พ.ศ. 2434 ในสมัยรัชกาล
ที่ 5 (พ.ศ. 2411-2453)¹³ ในขณะนั้นเมืองเรณูนคร เริ่มหนาแน่นขึ้นจากการอพยพ
มาสมทบของชาวภูไทจากฝั่งลาว ชาวบ้านกลุ่มแรกจึงได้ขี่ม้าออกไปสำรวจและ
พบว่าบริเวณนี้มีความอุดมสมบูรณ์เพราะอยู่ใกล้แหล่งน้ำหลายแห่งจึงได้จับจองตั้ง
บ้านเรือนขึ้น ต่อมาชาวบ้านได้ทยอยอพยพออกมาอยู่ร่วมมากขึ้นจนกลายเป็นคุ้ม
บ้านเช่นเดียวกับหมู่บ้านอื่นๆ ที่ขยายออกไปรอบๆ มีเมืองเรณูนครเป็นเมือง
ศูนย์กลาง ในสมัยเริ่มแรกวิถีชีวิตชาวบ้านเป็นแบบพึ่งพิงธรรมชาติ ช่วยเหลือเกื้อกูล
กัน นับถือผู้อาวุโสเป็นผู้นำ ใช้กฎหมายปกครองตามแบบล้านช้างด้วยมีเครือญาติ
ใกล้ชิดอยู่แหว่งคำม่วนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ระบบเศรษฐกิจยังไม่ได้พึ่งพาตลาด
ภายนอกมากนัก เนื่องจากเป็นชุมชนที่อยู่ห่างไกล ทำให้ในช่วงนี้สนามราชการยัง
อยู่ในอำนาจของท้องถิ่นเพราะรัฐส่วนกลางยังไม่เข้ามาแทรกแซงพื้นที่ทางการเมือง
มากนัก บ้านผาสุกจึงเป็นพื้นที่ที่มีปฏิบัติการของสนามทางการเมืองที่ค่อนข้าง
มีอิสระจากการควบคุมของรัฐส่วนกลาง

¹² อำเภอเรณูนครเคยเป็นพื้นที่ที่ทางการอนุญาตให้ชาวเวียดนามหนีภัยสงครามเข้ามาพักอาศัยอยู่เป็น
ชุมชนใกล้กับที่ว่าการอำเภอ

¹³ ซึ่งตรงกับสมัยเจ้าเมืองเรณูนครคนที่ 3 คือพระแก้วโกมล (ท้าวสิงห์ แก้วณชัย : พ.ศ. 2431-2437)

บ้านผาสุก : การแทรกแซงพื้นที่ทางการเมืองของรัฐสมัยปฏิรูป การปกครอง

วิถีชีวิตของชาวบ้านผาสุกได้เริ่มเปลี่ยนแปลง เมื่อฝรั่งเศสขยายอำนาจเข้ามายังดินแดนลุ่มแม่น้ำโขงและในปี พ.ศ. 2436 ไทยต้องเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง¹⁴ ซึ่งเดิมเป็นส่วนหนึ่งของเมืองนครพนมไว้ได้ รัฐส่วนกลางตระหนักถึงความเสี่ยงที่เมืองนครพนมจะถูกฝรั่งเศสใช้อำนาจขยายเข้ายึดครอง จึงได้ใช้นโยบายการปกครองแบบพิเศษในหัวเมืองชายแดนแห่งนี้ คือนอกจากจะมีผู้ว่าราชการเมืองแล้ว รัฐส่วนกลางยังได้ส่งข้าหลวงมาคอยดูแลกำกับอีกชั้นหนึ่ง พร้อมกับดำเนินการวางระบบบริหารราชการแบบเทศาภิบาล ซึ่งบ้านผาสุกเองได้รับการยกฐานะให้ตั้งเป็นหมู่บ้านอย่างเป็นทางการใน ปี พ.ศ. 2445 อันเป็นเครื่องหมายของการถูกผนวกเข้าไปอยู่ในกำกับของรัฐส่วนกลางอย่างสมบูรณ์ตั้งแต่นั้นมา ในสนามที่รัฐเป็นฝ่ายควบคุม กำกับ ชาวบ้านมีปฏิบัติการทั้งให้ความร่วมมือและต่อต้าน จนส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในหมู่บ้านหลายประการ คือ

1) การเปลี่ยนจาก “จำบ้าน” มาเป็น “ผู้ใหญ่บ้าน” ซึ่งกลายเป็นตัวแทนรัฐส่วนกลางในการควบคุมหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลไว้ในกำกับ ผู้ใหญ่บ้านจึงเป็นกลไกกลาง ทำหน้าที่นำนโยบาย ประกาศ หรือคำสั่งต่าง ๆ จากส่วนกลางมาถ่ายทอดให้ชาวบ้านถือปฏิบัติ เช่น การสำรวจสำมะโนครัว การแจ้งเรื่องการเก็บเงินภาษี การเกณฑ์แรงงานของชายฉกรรจ์ การสำรวจคนเข้าเรียนหนังสือ เป็นต้น ซึ่งชาวบ้านผาสุกมีหน้าที่ต้องปฏิบัติตามสิ่งที่รัฐกำหนดในฐานะพลเมือง แสดงให้เห็นความสำเร็จของสนามรัฐส่วนกลางที่ขยายอำนาจครอบครองพื้นที่หมู่บ้านได้ทั้งพื้นที่กายภาพและพื้นที่ทางการเมือง ดังนั้นในสนามราชการที่เจ้าหน้าที่รัฐมีอำนาจเหนือดังกล่าว ส่งผลต่อมโนสำนึกของชาวบ้านผาสุกที่มีต่อเจ้าหน้าที่รัฐปรากฏในภาพ

¹⁴ อาณาเขตของเมืองนครพนมในเขตฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงที่เสียให้กับฝรั่งเศส ได้แก่ เมืองวังมน เมืองวังคำ เมืองเชียงฮ่ม เมืองผาบ้ง เมืองแสก เมืองคำเกิดคำม่วน เมืองเหล่านี เมืองนครพนมกับเมืองเรณูนครได้พยายามปกป้อง โดยแต่งกองลาดตระเวนออกไปรักษาต่าน แต่ถูกผู้สำเร็จราชการเมืองกุซน (เมืองเว้) ซึ่งเป็นชาวฝรั่งเศสยกกำลังทหารญวน 4,000 คน เข้าปลดอาวุธ กองทัพไทย ซึ่งมีหลวงมณเฑียรานุโยค ข้าหลวงไทยที่มีเชียงฮ่ม และบุกเข้าปลดอาวุธ ท้าวคำก้อนและไพร่พลเมืองเรณูนคร รวม 20 คน ซึ่งรักษาค่ายเมืองผาบ้งแล้วคุมตัวมาปล่อยไว้ที่ริมฝั่งน้ำโขง ตามข้ามเมืองเขมราช (เอกสาร ร.5 ฝ. 18.1/1 เล่ม 4 หอสมุดแห่งชาติ)

ตัวแทนของ “ผู้มีอำนาจ” หรือ “ผู้สั่งการ” นำไปสู่การปลุกฝังให้ลูกหลาน “เกรงกลัวเจ้านาย” การมีมุมมองดังกล่าวจึงเป็นสาเหตุหนึ่งของความพยายามหนีไปให้พ้นจากสนามในกำกับของรัฐและแสวงหาสนามแห่งใหม่ในเวลาต่อมา

2) การเปลี่ยนระบบจ่ายภาษีจากเกณฑ์แรงงาน มาจ่ายเป็นเงินภาษีรัชชูปการ ตามการออกพระราชบัญญัติการเก็บเงินข้าราชการ ร.ศ. 120 จากชายฉกรรจ์ที่มีอายุตั้งแต่ 18-60 ปี ซึ่งในมณฑลอีสานได้กำหนดเก็บคนละ 4 บาท¹⁵ การออกพระราชบัญญัติดังกล่าวจึงส่งผลกระทบต่อชนชั้นล่างซึ่งการดำเนินชีวิตแทบไม่ได้ใช้เงินเลย การยอมถูกเกณฑ์แรงงานไปทำงานโยธา จึงเป็นทางเลือกสำหรับชาวบ้านผาสุกที่ไม่มีเงินจ่ายภาษีรัชชูปการให้แก่ทางราชการ นายคำ [ชื่อสมมติ], ผู้อาวุโสชาวบ้านผาสุกวัย 87 ปี ได้สะท้อนถึงความเดือดร้อนในสมัยนั้น ว่า

“...สมัยก่อน ถ้าไผ่ไม่มีเงินเสียการ 4 บาท กะเอาแรงเฮาที่ละแทน..พุ้นแล้วเพิ่น (เจ้าหน้าทีรัฐ) เอาไปเอ็ดงานโยธาอยู่ธาตุพนมพุ้น... แล้วแต่ว่านายเพิ่นลิไซให้เอ็ดหยัง..บ่มีดอกค่าจ้างนะ ปานเอาไปเป็นชื้อค้อย (แรงงานทาส) นี่แล้ว...พอครบ 15 มื้อเฮากะปล่อยมา...” (นายคำ [ชื่อสมมติ], 2556)

ต่อมาประมาณปี 2478 ได้มีการยกเลิกภาษีรัชชูปการ แต่ทางราชการกลับได้มีระเบียบเกี่ยวกับภาษีที่ดินออกมาใหม่ โดยกำหนดให้ประชาชนจ่ายเงินค่าภาษีไร่ละ 1 บาท ได้สร้างความทุกข์ใจให้กับชาวบ้านมากยิ่งขึ้น (สุวิทย์ ธีรศาศวัต, 2549) นายพร [ชื่อสมมติ] ผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยบ้านผาสุก วัย 85 ปี เล่าว่า

“ไต่บ้านมาเดือดร้อนหลายกะตอนภาษีที่ดินนี่ละ ตอนนั้นจำได้ว่า..มันสิเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ความทุกข์ ไต่บ้านตอนนั้นกะคือกันกับ “หาบข้างสะลาแมว”¹⁶ ประชาชนมันกะเลยสิบ่ไหว..มันสิตาย..กะต้องบ่ินตาย(ดิ้นรน)หาเงินกันละบัดนี้ ...” (นายพร [ชื่อสมมติ], 2556)

¹⁵ ในมณฑลอีสานกำหนดให้เก็บระหว่างเดือนกันยายนถึงมกราคมถ้าเลยไปถึงเดือนกุมภาพันธ์จะถูกปรับคนละ 8 บาทและถ้าถึงเดือนมีนาคมปรับคนละ 12 บาทและถ้าข้ามไปเป็นปีจะถูกจองจำไว้ในราชการ 6 เดือน (ดูเพิ่มเติมในดาร์ธัน เมตตาริกานนท์, 2546)

¹⁶ ผู้ให้ข้อมูลเล่าว่า จิตรกรสมัยก่อนวาดภาพ “หาบข้างสะลาแมว” เอาไว้ที่ผนังกำแพงวัดพระธาตุพนมเป็นภาพแมวตัวเล็กกว่าข้างแต่ต้องแบกของอยู่ด้านหน้าในขณะที่ข้างตัวโตหาบอยู่ข้างหลังและยกขาหน้ามาพาดบนไม้คานซึ่งทำกับดักไม้คานให้แมวหนักเพิ่มขึ้นไปอีก ซึ่งแมวก็นับเปรียบเหมือนกับประชาชนและข้างก็คือผู้ใหญ่กว่าก็คือผู้ปกครองในสมัยนั้น

จากระบบการเก็บภาษีใหม่ๆ ของรัฐและเศรษฐกิจหมู่บ้านเริ่มก้าวเข้าสู่ทุนนิยม ตั้งแต่ปี 2500 เป็นต้นมาทำให้ชาวบ้านผาสุกซึ่งฐานเศรษฐกิจขึ้นอยู่กับการทำนาต้องดิ้นรนหาเงินเพิ่มขึ้นเดียวกับชาวนาอีสานอื่นๆ ที่พยายามหารายได้เพิ่มเติมในช่วงเวลานั้นการจ้างงานในภาคเกษตรยังมีน้อย ชาวนาจึงอาศัยหารายได้จากการตกกิจกรรมทางเศรษฐกิจออกไปสู่กิจกรรมนอกการเกษตร (มณีมัย ทองอยู่, 2547: 221) สำหรับชาวบ้านผาสุกกิจกรรมหารายได้เกิดขึ้นอย่างหลากหลาย เช่น รับจ้างเลื่อยไม้ การเดินเร่ขายเสื้อผ้าและของใช้เบ็ดเตล็ด การหาของจำพวก งา หนูนครัง ไปขายให้พ่อค้าจีน หรือข้ามน้ำโขงไปรับจ้างปั้นก้อนอิฐทางฝั่งลาว เป็นต้น กิจกรรมหารายได้ดังกล่าวแม้ว่าจะทำให้เศรษฐกิจของหมู่บ้านเชื่อมโยงกับตลาดภายนอกและนโยบายทางเศรษฐกิจของรัฐส่วนกลางมากขึ้น จนส่งผลให้สนามพลังอำนาจทางเศรษฐกิจของรัฐกลายเป็นกลไกการขยายอำนาจพื้นที่ทางการเมืองของรัฐสู่หมู่บ้าน อย่างไรก็ตามอิทธิพลของระบบทุนนิยมไม่ได้เข้าครอบคลุมนอย่างเบ็ดเสร็จ แต่มีลักษณะเป็นไปอย่างซ้ำๆ ซึ่งหากพิจารณากิจกรรมทางเศรษฐกิจของหมู่บ้านจะพบว่า ปฏิบัติการสร้างสนามทางเศรษฐกิจที่หลากหลายของชาวบ้านดังที่กล่าวมาทำให้วิถีเศรษฐกิจของชาวบ้านไม่ได้ตกอยู่ภายใต้กำกับของรัฐส่วนกลางไปเสียทั้งหมด

3) การเปลี่ยนระบบการศึกษาจากวัดมาเป็นโรงเรียนเป็นความพยายามขยายอุดมการณ์ความเป็นคนไทยผ่านการหล่อหลอมในสถาบันการศึกษา (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2538: 47-88) จากเดิมวัดเป็นแหล่งเรียนรู้อย่างท้องถิ่น ซึ่งเอกสารตำราต่างๆ ส่วนมากเป็นอักษรภาษาลาว ต่อมาการขยายการศึกษาสู่ภูมิภาคตามนโยบายของรัฐบาล จึงทำให้ในปี พ.ศ. 2481 บ้านผาสุกมีการก่อตั้งโรงเรียนที่วัดประจำหมู่บ้านขึ้น ชาวบ้านผาสุกนั้นไม่ได้ปฏิเสธระบบการศึกษาที่รัฐจัดให้ได้ให้ความร่วมมือส่งบุตรหลานเข้าโรงเรียนตามนโยบายรัฐ แต่เนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ห่างไกลจากศูนย์กลาง การเดินทางยากลำบาก ชาวบ้านจึงไม่สามารถเข้าถึงสถานศึกษาในระดับสูงกว่าการศึกษาภาคบังคับที่รัฐจัดให้ เช่นนี้แล้วการหล่อหลอมความเป็นคนไทยในสนามอุดมการณ์ชาตินิยมสำหรับชาวบ้านผาสุกจึงเกิดขึ้นได้ซ้ำ นอกจากนี้ความใกล้ชิดกับญาติพี่น้องที่อยู่ที่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ประกอบกับเจ้าหน้าที่

รัฐไม่ค่อยได้เข้าไปดูแลทุกข์สุขของประชาชนบ่อยนัก จึงอาจเป็นเงื่อนไขส่วนหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านผาสุกรับเอาอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ที่แพร่ขยายเข้ามาในพื้นที่แถบนี้

การรับเอาอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ : ปฏิบัติการแสวงหาพื้นที่ทางการเมืองของชาวบ้านผาสุก

การเลือกเข้าสู่สนามอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ของชาวบ้านผาสุก ถือเป็นปฏิบัติการแสวงหาพื้นที่ทางการเมืองของชาวบ้านชายขอบที่มีแรงผลักดันมาจากความต้องการหนีให้พ้นจากความทุกข์ยาก การถูกบีบรัดจากการดำเนินนโยบายของรัฐซึ่งกระจายทรัพยากรลงสู่ท้องถิ่นยังไม่ทั่วถึง ทำให้ชาวบ้านแสวงหาสังคมที่เท่าเทียมกัน ดังนั้นเมื่อมีการขยายแนวคิดคอมมิวนิสต์เข้ามาในบ้านผาสุกตามแนวคิดป่าล้อมเมืองของเหมา เจ๋อตุง ที่พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) นำมาใช้ในการขยายอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ ในกลุ่มชาวนาซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศที่ยังยากจน (พ. เมืองชมพู, 2532: 45-55; เอลิ จูราซิมา, 2555) ทำให้ชาวบ้านผาสุกจำนวนมากมีความหวังและตัดสินใจเดินเข้าสู่สนามอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ ชาวบ้านผาสุกเล่าว่า ประมาณ ปี 2504 นายพุมี่ [ชื่อสมมติ] ซึ่งข้ามมาจากฝั่งประเทศลาวได้เข้ามาเคลื่อนไหวขยายแนวคิดลัทธิคอมมิวนิสต์ให้ชาวบ้านผาสุกและหมู่บ้านใกล้เคียงอื่นๆ มีโอกาสไปร่วมรับฟัง

จากการที่นายพุมี่เป็นคนพูดจาดูดีเชื่อถือ และมีความรู้ความสามารถหลายอย่าง เช่น พูดได้หลายภาษาทั้งภาษาอังกฤษ รัสเซีย จีน มีความรู้เรื่องการเมืองการปกครอง เนื้อหาสาระที่พูดมักเกี่ยวกับความทุกข์ยากของประชาชน จากการเอารัดเอาเปรียบของเจ้าหน้าที่รัฐ และยังชี้ให้เห็นสังคมคอมมิวนิสต์ที่มีแต่ความเท่าเทียมกันของคนในสังคม นอกจากนี้การมีความรู้ด้านแพทย์แผนจีน คอยให้ความช่วยเหลือรักษาอาการเจ็บป่วยของชาวบ้านโดยไม่คิดค่าตอบแทน ความเห็นอกเห็นใจในยามทุกข์ยาก ทำให้ชาวบ้านจำนวนมากให้ความนับถือศรัทธา และตัดสินใจเข้าเป็นแนวร่วมกับ พคท. ตามคำชักชวนของนายพุมี่

ในปี 2504 ผู้ชายในหมู่บ้านผาสุกหลายคน ถูกส่งไปอบรมเกี่ยวกับแนวคิดคอมมิวนิสต์ และฝึกอาวุธที่เมืองมหาชัยกองแก้ว ประเทศลาว หลังจากนั้นการเล่าปากต่อปากเกี่ยวกับการฝึกอบรมดังกล่าวได้ขยายออกไป จึงทำให้ชาวบ้านสมัครใจข้ามไปอบรมที่ฝั่งลาวเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ พร้อมทั้งเกิดการแพร่ขยายแนวคิดคอมมิวนิสต์ในกลุ่มชาวบ้านอย่างรวดเร็ว อย่างไรก็ตามฝ่ายเจ้าหน้าที่รัฐได้คอยติดตามการเคลื่อนไหวของกลุ่มชาวบ้านด้วยเช่นกัน ในวันที่ 20 สิงหาคม 2504¹⁷ จึงเกิดการปะทะกันขึ้นระหว่างกลุ่มชาวบ้านผาสุกกับเจ้าหน้าที่รัฐที่ได้ข่าวการเคลื่อนไหวของชาวบ้าน เหตุการณ์ครั้งนั้นแม้ว่าจะไม่มีใครเสียชีวิต แต่เปรียบเทียบเหมือนการลุกขึ้นมาท้าทายอำนาจรัฐของชาวบ้าน จึงได้นำไปสู่การใช้มาตรการปราบปรามที่รุนแรง ตามพระราชบัญญัติการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ ของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ชาวบ้านผาสุกจำนวนมากถูกกวาดจับแบบเหวี่ยงแหในข้อหาคอมมิวนิสต์ พ่อคำพอน[ชื่อสมมติ] ผู้ร่วมพัฒนาชาติไทย บ้านผาสุก วัย 85 ปีเป็นคนหนึ่งในชาวบ้านที่ถูกจับกุม เล่าว่า

“อ้อ...ทางเจ้านายจับไต้หวันไปแล้วกะให้ยอมฮับว่าเป็นคอมมิวนิสต์...ไผ่ยอมกะถูกฆ้อนทั้งทูป ทั้งตีแล้ว...เพิ่นสิถามว่าเจ้าเป็นคอมมิวนิสต์ป๋..เฮากะบอกว่าเฮาเป็นชาวนา...กะทิ้งเตะทั้งตีเฮา...ตอนนั้นจับไต้หวันไปหลายจนล้นคุก..บ่มีคุกลีซัง...อย่างพ่อนี้ถูกมัดขาไว้กับเสาอยู่กลางเดิน(ลาน)..ทุกซั๊กกว่าไไทยอยู่คุกเพราะมันฮ้อนแดด ยามฝนตกกะตากอยู่จั่งสันละ...ถูกมัดอยู่เป็นเดือนจนขาเก้วหมด ..เขาจึงย้ายไปขังอยู่กรุงเทพฯ” (พ่อคำพอน [ชื่อสมมติ], 2556)

ช่วงปี พ.ศ. 2507 การปราบปรามเพิ่มความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ มีชาวบ้านผาสุกถูกยิงเสียชีวิตและสองเดือนต่อมาชาวบ้านผู้เป็นแกนนำการเคลื่อนไหวถูกยิงเสียชีวิต ความรุนแรงที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านทำให้ชาวบ้านเริ่มทยอยออกป่าเพื่อเข้าเป็นแนวร่วมกับ พคท.ต่อสู้กับเจ้าหน้าที่รัฐ และในวันที่ 7 สิงหาคม 2508 เกิด

¹⁷ การปะทะกันครั้งนี้ถือว่าเป็นการต่อสู้ด้วยอาวุธครั้งแรก แต่เนื่องจากไม่มีการสูญเสียชีวิต จึงทำให้ไม่ถูกนับว่าเป็นวันเสียปืนแตก

เหตุการณ์ปะทะกันระหว่างเจ้าหน้าที่ตำรวจกับกลุ่มชาวบ้านซึ่งเป็นสหายนวร่วม พคท.ที่กระต้อมปลายนาของชาวบ้านผาสุก การปะทะครั้งนั้นทำให้ฝ่ายเจ้าหน้าที่เสียชีวิต 1 คน บาดเจ็บ 4 คน ส่วนฝ่ายนวร่วม พคท. เสียชีวิต 1 คน ฝ่าย พคท. จึงประกาศให้เป็น “วันเสียงปืนแตก” ถือเป็นสัญลักษณ์ต่อสู้ด้วยอาวุธครั้งแรกของ พคท. ในขณะที่ฝ่ายเจ้าหน้าที่รัฐตีตราให้บ้านผาสุกเป็นเขตพื้นที่สีแดงที่อันตราย ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นดังกล่าว ชี้ให้เห็นว่า ในสนามอำนาจรัฐที่บีบรัดและกระทำรุนแรงต่อชาวบ้านได้กลายเป็นแรงผลักดันให้ชาวบ้านผาสุก พยายามแสวงหาพื้นที่ทางการเมืองใหม่ และเห็นว่าการเข้าร่วมต่อสู้ในสนามอุดมการณ์คอมมิวนิสต์เป็นเพียงทางเลือกเดียวที่จะทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของพวกเขาดีขึ้น การหลั่งไหลมุงหน้าเข้าต่อสู้ในป่าร่วมกับ พคท.จึงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง

“บ้านผาสุกหมู่บ้านคอมมิวนิสต์” : การถูกตีตราเชิงสัญลักษณ์จากอำนาจรัฐ

หลังเกิดเหตุการณ์วันเสียงปืนแตก และพคท.ประกาศต่อสู้ด้วยอาวุธ ส่งผลให้ชาวบ้านผาสุกต้องเผชิญกับชีวิตไม่ปกติสุขในเวลาต่อมา เจ้าหน้าที่รัฐได้ปฏิบัติการ “รื้อค้น” บ้านทุกหลังเพื่อค้นหาอาวุธ การแสดงอำนาจในการคุกคามเกิดจากความไม่ไว้วางใจชาวบ้านที่คอยให้ความช่วยเหลือกลุ่มสหายนวปา ซึ่งรัฐถือเป็นศัตรูของชาติ จึงทำให้เจ้าหน้าที่รัฐมีอำนาจอันชอบธรรมในการรื้อค้นพื้นที่บ้าน อันเป็นพื้นที่ส่วนตัวของชาวบ้านที่ถูกต้องสงสัยว่าเป็นนวร่วม พคท. สิ่งที่ชาวบ้านใช้ตอบโต้ในขณะนั้นคือ “ความเจ็บปวด”

ในปี พ.ศ. 2509 ชาวบ้านต้องเผชิญกับการปราบปรามหนักยิ่งขึ้น ทำให้ นายบุญมา [ชื่อสมมติ] ผู้ใหญ่บ้านขณะนั้น ถูกจับพร้อมกับชาวบ้านหลายคน ในข้อหากระทำการอันเป็นคอมมิวนิสต์ เนื่องจากคอยให้ความช่วยเหลือญาติพี่น้องที่ออกป่า หลังจากนั้นปฏิบัติการ “ควบคุมอย่างเข้มงวด” ก็เริ่มขึ้น เจ้าหน้าที่รัฐมีคำสั่งให้สร้างรั้วปิดล้อมหมู่บ้านอย่างแน่นหนาและนำกำลังเจ้าหน้าที่กองอาสา รักษาดินแดน (อส.) มาตั้งค่ายจัดเวรยามตรวจค้นการเข้าออกหมู่บ้าน เพื่อป้องกันไม่ให้ชาวบ้านนำเสบียงอาหารออกไปให้สหายนวปา ชาวบ้านที่จะออกไปทำไร่

ต้องกลับมารายงานตัวไม่เกิน 16.00 น. ถ้ากลับเข้าหมู่บ้านเลยเวลาที่กำหนดก็จะถูกลงโทษอย่างหนัก

สถานการณ์รุนแรงในหมู่บ้านที่ชาวบ้านต้องเผชิญร่วมกัน ทำให้สนามพลังปฏิบัติการของพวกเขา คือ “การประสานสามัคคี ร่วมแรงร่วมใจกัน” ถูกนำมาใช้เป็นอาวุธในการต่อสู้กับเจ้าหน้าที่รัฐ การถูกควบคุมพื้นที่หมู่บ้านอย่างเข้มงวด ส่งผลกระทบต่อครัวเรือนที่มีที่นาอยู่ไกลออกไปจากหมู่บ้านหลายสิบกิโลเมตรซึ่งไม่สามารถไปกลับได้ทันเวลาที่ทางการกำหนด ครัวเรือนเหล่านั้นต้องแก้ปัญหาโดยอาสาเป็นแรงงานทำนาช่วยครัวเรือนของญาติพี่น้องที่มีที่นาไม่ไกลนัก เพื่อขอแบ่งข้าวไปกินในครอบครัว การผลิตเปลี่ยนกันเล็ดลอดออกไปส่งข้าวแก่ญาติพี่น้องที่ออกไปอยู่ป่า การช่วยกันรักษาความลับ หรือ “ปิดลับ” การเคลื่อนไหวของพี่น้องสหยาที่ออกไปไม่แพร่พรายให้เจ้าหน้าที่รู้เด็ดขาด การมองว่าเจ้าหน้าที่รัฐคือศัตรูไว้ใจไม่ได้ การเชื่อผู้นำเมื่อพูดคำไหนต้องปฏิบัติตามเพื่อความปลอดภัย เป็นต้น จะเห็นว่าสิ่งต่างๆ เหล่านี้ เป็นปฏิบัติการต่อสู้ของชาวบ้านเพื่อให้รอดพ้นจากการคุกคามของเจ้าหน้าที่รัฐ สำเนิกร่วมของชาวบ้านผาสุกในช่วงนั้นจึงเป็นการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งชัยชนะของฝ่าย พทท.

การหลีกหนีเพื่อเดินเข้าสู่สนามอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ของชาวบ้านผาสุกยิ่งเพิ่มมากยิ่งขึ้น ในปี พ.ศ. 2510 จากการร่วมลงนามปฏิญญากรุงเทพของประเทศต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย มาเลเซีย สิงคโปร์ และไทย ได้มีการก่อตั้งสมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ASEAN) เพื่อสกัดกั้นการแพร่ขยายของลัทธิคอมมิวนิสต์ หลังเหตุการณ์ 6 ตุลา 2519 การขึ้นสู่อำนาจและการดำเนินนโยบายการเมืองแบบขวาจัดของนายธานินทร์ กรัยวิเชียร ผลักดันให้นักศึกษา กรรมกร ปัญญาชน จำนวนมากเข้าร่วมต่อสู้ด้วยอาวุธกับ พทท. (ธิกานต์ ศรีนารา, 2553: 128) ส่งผลกระทบให้สถานการณ์การควบคุมหมู่บ้านผาสุกตึงเครียดมากยิ่งขึ้นเช่นกัน ชาวบ้านสะท้อนว่า ตอนนั้นชาวบ้านไม่ได้ทำอะไรจากสัตว์ ผู้หญิงหลายคนถูกข่มขืนรังแก แรงกดดัน และความเกลียดชังเจ้าหน้าที่รัฐกับความต้องการหนีไปให้พ้นจากสนามการควบคุมของรัฐ ทำให้ชาวบ้านเข้าเป็นแนวร่วม พทท.อีกเป็นจำนวนมาก นางลำเพง [นามสมมติ] ผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยบ้านผาสุก วัย 67 ปี เล่าถึงการตอบโต้เจ้าหน้าที่รัฐ ว่า

“...ตอนนั้นใจมันบ่อยู่แล้ว จึงตัดสินใจไปป่า..เวลาเขาออกไปกะตัว
(โกหก)ว่าจะไปนา พอ ออกไปแล้วก็ไปเลยละ.. สมัยนั้นทุกข์ยากหลายได้
ยามไปนาก็ได้ห่อข้าวใส่พกขึ้น(ผ่าตุง)ไป แล้วต้องไปต่อคิวเอาบัตรผ่านอยู่
ที่วัดชะก่อน มันเดือดร้อนหลายกะเลยพากันหนีไปตายเอาข้างหน้า...”
(นางลำเพง [ชื่อสมมติ], 2556)

การเข้าไปเป็นแนวร่วมกับ พคท.ของชาวบ้านผาสูกด้วยเงื่อนไขต่าง ๆ
ไม่ได้ส่งผลกระทบต่อเฉพาะผู้ที่ออกป่าเท่านั้น แต่ส่งผลกระทบต่อชาวบ้านที่ยังต้องอาศัยอยู่ใน
หมู่บ้านด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะกลุ่มผู้หญิงที่ส่วนใหญ่ต้องอยู่เฝ้าบ้าน ต้องรับภาระ
หนักหลายอย่าง เช่น การเลี้ยงดูลูกและหลานๆ ที่พ่อแม่ออกไปต่อสู้อยู่ในป่า การดูแล
วัวควาย และเป็นแรงงานในการทำไร่ไถนาแต่เพียงลำพัง ในขณะที่เดียวกันผู้หญิงใน
หมู่บ้านยังมีตำแหน่งสำคัญคือ การเป็นนักรบประจำบ้าน (นจบ.) ทำหน้าที่เป็นกอง
หนุน คอยส่งข่าวคราวและส่งข้าวส่งน้ำให้แก่สหายผู้ออกป่า งานของผู้หญิงจึงถือว่าเป็น
งานยากลำบากและเสี่ยงอันตรายมาก เพราะต้องคอยหลบเลี่ยงจากเจ้าหน้าที่
รัฐ การตีตราส่งผลกระทบต่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านผาสูกกับคนนอกชุมชนทั้ง
ชาวภูไทเมืองเรณูและคนจากถิ่นอื่น ที่ยึดติดกับภาพลักษณ์หมู่บ้านคอมมิวนิสต์
ชาวบ้านบางคนตัดปัญหาโดยการหลีกเลี่ยงที่จะบอกว่าเป็นคนบ้านผาสูก การถูก
ทำให้กลายเป็นคนอื่นจากอำนาจรัฐ จึงทำให้ชาวบ้านผาสูกแทบไม่มีพื้นที่ทางสังคม
อย่างไรก็ตามในปี พ.ศ. 2522 เกิดความขัดแย้งระหว่างเวียดนามกับกัมพูชาส่งผล
สะท้อนต่อขบวนการคอมมิวนิสต์ในอินโดจีน รวมทั้ง พคท. ซึ่งในปีเดียวกัน
เวียดนามกับลาวประกาศตัดความช่วยเหลือ ทำให้ พคท.ตกอยู่ในภาวะยากลำบาก
(ธิกานต์ ศรีนารา, 2553:141) และ เริ่มค่อยๆ สลายตัวลง เนื่องจากไม่ได้รับการ
สนับสนุนงบประมาณอีก นอกจากนี้ภายใน พคท. ก็เกิดความขัดแย้งทางความคิด
ระหว่างกลุ่มสหายนำกับกลุ่มนักศึกษา (พ.เมืองชุมพู่, 2543: 158) ในขณะเดียวกัน
รัฐบาลไทยได้หันมาใช้นโยบาย “การเมืองนำการทหาร” ทำให้การต่อสู้ระหว่าง พคท.
กับเจ้าหน้าที่รัฐเริ่มลดความรุนแรงลง ในวันที่ 7 สิงหาคม พ.ศ. 2522 ทางราชการ
จึงได้จัดงาน “วันเสียงปืนดับ” ขึ้นที่บ้านผาสูก เพื่อประกาศเชิงสัญลักษณ์ว่า

การต่อสู้ด้วยอาวุธได้ยุติลงแล้ว หลังจากนั้นสถานการณ์เริ่มคลี่คลายลงเรื่อยๆ ทางกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร (กอ.รมน.) ได้เปิดศูนย์การทูตเพื่อเป็นหน่วยงานรับผิดชอบการเข้ามามอบตัวของ ผรท. การทำทะเบียนรายชื่อรวมทั้งเปิดการฝึกอบรมที่ค่ายกฤษณ์สีวะรา จังหวัดสกลนคร และค่ายพระยอดเมืองขวาง จังหวัดนครพนม เพื่อเตรียมความคิดและให้ความรู้ที่เป็นอุดมการณ์ของชาติแก่ผู้เข้ามอบตัว

ต่อมาทางกองทัพภาคที่ 2 ได้มีประกาศคำสั่ง 66/2523 ขึ้น เพื่อให้ราษฎรที่เข้าป่าออกมามอบตัว และจะไม่ลงโทษเอาผิดจากสิ่งที่เกิดขึ้น แต่มีเป้าหมายเพื่อช่วยกันพัฒนาประเทศชาติ รัฐได้เปลี่ยนคำเรียก จาก “ผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์” มาเป็น “ผู้ร่วมพัฒนาชาติไทย” (ผรท.) หรือ “ผู้กลับใจ” เนื่องจากสถานการณ์การต่อสู้ได้เปลี่ยนไป ทำให้ชาวบ้านเริ่มทยอยออกมามอบตัวและกลับเข้าหมู่บ้านเพื่อใช้ชีวิตตามปกติ หมู่บ้านผาสุกได้เข้าสู่กระบวนการพัฒนาของรัฐตามแผนพัฒนาของประเทศตั้งแต่นั้นมา โดยนับนี้จะเห็นว่ารัฐได้ใช้ยุทธวิธีที่เป็นมิตรในการเปิดสนามการต่อสู้ใหม่ ซึ่งชาวบ้านในฐานะผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยได้อาศัยเงื่อนไขการเป็นผู้ไร้ซึ่งทุนเศรษฐกิจ ต่อรองขอค่าชดเชยเพื่อเป็นทุนในการเริ่มต้นชีวิตใหม่ คำว่าผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยจึงเป็นภาคปฏิบัติที่ชาวบ้านนำมาใช้ในการต่อรองกรรมสิทธิ์ที่ทางการเมืองในระยะต่อมา

ปฏิบัติการช่วงชิงพื้นที่ทางการเมืองของชาวบ้านผาสุก

กว่า 30 ปีหลังการกลับมาใช้ชีวิตตามปกติ กลุ่ม ผรท.บ้านผาสุกต้องเผชิญกับความยากลำบากเป็นอย่างมาก เนื่องจากส่วนใหญ่กลับมาแบบ “สองมือเปล่า” การขาดทั้งทุนเศรษฐกิจ ทุนทรัพยากร และผลพวงจากการถูกตีตราว่าเป็นพวกคอมมิวนิสต์ กลายเป็นอุปสรรคสำคัญในการสร้างพื้นที่ทางสังคม

อย่างไรก็ตามหลังสถานการณ์ที่คลี่คลายลงมากแล้ว ผรท.บ้านผาสุกมีการเคลื่อนไหวที่หลากหลายเพื่อเปิดสนามปฏิบัติการกับกลุ่มองค์ใหม่ ๆ กล่าวคือในสนามการพัฒนาท้องถิ่น ชาวบ้านได้เข้าเป็นแนวร่วมกับ องค์การพัฒนาเอกชน

(NGOs) ซึ่งเข้ามาทำงานในภาคอีสาน ช่วงประมาณ ปี พ.ศ. 2524 หลายองค์กร กลุ่มคนทำงาน NGOs ส่วนหนึ่ง คือ นักศึกษาที่เคยออกมา พวกเขากลับมาเป็นนักเคลื่อนไหวในองค์กรสิทธิชุมชน สิทธิพลเมือง และการเคลื่อนไหวในประเด็นใหม่ๆ (วอลเดน เบลโล, เชียร์ คันนิงแฮม และ ลี เค็ง ปอห์, 2543: 358) การเกิดเครือข่ายของ ผรท. โดยเฉพาะกลุ่มปัญญาชนหลังออกจากป่าแล้วได้ก้าวขึ้นสู่การเป็นนักการเมือง นักวิชาการ ฯลฯ ส่งผลให้สนามการต่อสู้ของชาวบ้านในชนบทมีแนวร่วมในการเคลื่อนไหวมากขึ้น การสร้างสัมพันธ์กับกลุ่มคนต่างๆ ดังกล่าวทำให้เกิดการเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ส่งผลให้กฎ กติกา ในสนามเปลี่ยนไปและเอื้อให้กับฝ่ายชาวบ้านมากขึ้น เช่น การเรียกร้องทวงสิทธิการจ่ายค่าชดเชยที่ทางภาครัฐเคยสัญญา กับกลุ่ม ผรท.ว่าจะให้การช่วยเหลือด้านต่างๆ รวมถึงเรื่องที่ดินทำกิน ตามนโยบาย 66/2523 ที่รัฐได้ดำเนินการล่าช้ามากกว่า 30 ปีเป็นความพยายามของกลุ่ม ผรท.ใช้ในการต่อรองกับรัฐได้เป็นผลสำเร็จ

การรื้อฟื้นเหตุการณ์รำลึกวีรชน 7 สิงหาคมเสียงปืนแตก ขึ้นครั้งแรกในปี 2545 เป็นความพยายามช่วงชิงการนิยามความหมายจาก “ผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์” มาเป็น “วีรชน” โดยสร้างพิธีกรรมขึ้นมาและอาศัยสัญลักษณ์เสียงปืนแตกจากการต่อสู้ด้วยอาวุธของชาวบ้านและใช้ความทรงจำประวัติศาสตร์บาดแผลจากการถูกกล่าวหาว่าเป็นหมู่บ้านคอมมิวนิสต์มาผลิตซ้ำและให้นิยามความหมายใหม่ ซึ่งแนวคิดนี้กลุ่มเครือข่าย ผรท.ได้มีการจัดงานรำลึกและสร้างอนุสรณ์สถานขึ้นในพื้นที่เขตงานต่างๆ ที่เคยเกิดเหตุการณ์ต่อสู้มาแล้วทั้งในเขตงาน ภาคใต้ ภาคเหนือ และภาคอีสาน การขับเคลื่อนงานดังกล่าวนอกจากจะเปิดพื้นที่ทางสังคมให้กลุ่ม ผรท.ทั่วประเทศได้เกาะเกี่ยวกันเป็นเครือข่าย โดยเฉพาะพื้นที่ในโลกไซเบอร์ เช่น การติดต่อสื่อสารกันทาง E-mail และ Facebook ได้เข้ามามีบทบาทอย่างมากในการเชื่อมประสานกัน การปรับยุทธวิธีการต่อสู้โดยการเข้าสู่สาขาอาชีพต่างๆ ของ ผรท.ทั้งในกลุ่มปัญญาชนตลอดจนชาวบ้านธรรมดาในกระบวนการพัฒนาประเทศ และความสนใจของคนรุ่นใหม่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์การต่อสู้ของผรท. ทำให้มุมมองของคนในสังคมเกี่ยวกับภาพคอมมิวนิสต์เริ่มเปลี่ยนไป

การจัดงานวันเสียงปืนแตกในปีแรกถือว่าได้รับความสนใจทั้งจากภาครัฐ นักการเมืองและกลุ่มเครือข่าย ผรท. มาร่วมงานเป็นจำนวนมาก พื้นที่ทางการเมืองของชาวบ้านผาสุกจึงได้เริ่มก่อเกิดขึ้น ในปีต่อมากลุ่ม ผรท.บ้านผาสุกจึงได้ร่วมมือกันก่อตั้ง “สโมสรอาสาสมัคร 7 สิงหาเพื่อการพัฒนา” ขึ้นเพื่อเป็นองค์กรชาวบ้าน และกลายเป็นสถาบันที่พวกเขาใช้ในการประสานงานกับภาครัฐ กับกลุ่มเครือข่าย ผรท.ที่กระจายอยู่ทุกภาคในประเทศเพื่อขับเคลื่อนงานพัฒนาในหมู่บ้าน คณะกรรมการสโมสรฯ มีการเสนอโครงการพัฒนาหมู่บ้านหลายโครงการเพื่อขอการสนับสนุนงบประมาณจากภาครัฐ เช่น โครงการหมู่บ้านเพชรในถิ่น ได้รับรางวัลโครงการพัฒนาหมู่บ้านระดับจังหวัด โครงการก่อสร้างอุทยานประวัติศาสตร์ เป็นต้น ซึ่งต่อมาทำให้บ้านผาสุกได้รับการคัดเลือกให้เป็นหมู่บ้านต้นแบบของการพัฒนา สโมสรอาสาสมัครฯ จึงมีความสำคัญในฐานะเป็นสถาบันที่เป็นสนามพลังและช่วยเปิดพื้นที่ทางการเมืองให้กับชาวบ้านผาสุก

ความสนใจของหน่วยงานราชการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้ร่วมกันสถาปนาหมู่บ้านเป็น “หมู่บ้านประวัติศาสตร์” เพื่อยืนยันความหมายใหม่แทนคำว่า “หมู่บ้านคอมมิวนิสต์” โดยการติดตั้งป้ายทางเข้าหมู่บ้านในข้อความว่าหมู่บ้านประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นผลต่อเนื่องมาจากการเสนอโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ และจัดสร้างอนุสรณ์สถานรำลึกวีรชน ผู้เสียชีวิตจากเหตุการณ์ประวัติศาสตร์บาดแผลเพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับคนรุ่นหลังต่อไป แม้ว่าอนุสรณ์สถานรำลึกวีรชนจะยังไม่เกิดขึ้น แต่ปัจจุบันชื่อของบ้านผาสุกก็เป็นที่รู้จักและถือได้ว่า การช่วงชิงพื้นที่ทางการเมืองได้ประสบผลสำเร็จระดับหนึ่ง จากการที่บ้านผาสุกได้กลายเป็นที่รู้จักขยายเพิ่มมากขึ้นในพื้นที่ทางสังคม นายคำมิ่ง [ชื่อสมมติ] อายุ 54 ปี กรรมการและเลขานุการ สโมสรอาสาสมัครฯ กล่าวว่า

“ณ วันนี้แนวทางการต่อสู้ของไต่บ้านผาสุกได้เปลี่ยนไปแล้ว..เราคงกลับไปจับปืนแบบเก่าไม่ได้... แต่ว่าเราต้องเอ็ดให้ทางราชการเห็นความสำคัญของบ้านเขาให้ได้...เพื่อให้เกิดการพัฒนา..และก็ต้องยังยืนนำได้ เพราะชาวบ้านลืช่วยกัน” (นายคำมิ่ง [ชื่อสมมติ], 2556)

ตั้งแต่ปี 2545 เป็นต้นมา สโมสรอาสาสมัคร 7 สิงหา เพื่อการพัฒนาได้กลายเป็นสนามสถาบันที่ชาวบ้านผาสุกใช้เป็นกลไกในการเสนอโครงการหมู่บ้านชาวบ้านผาสุกไม่ได้ปฏิเสธการเป็นหมู่บ้านคอมมิวนิสต์เพราะไม่อาจกลับไปแก้ไขประวัติศาสตร์ได้ แต่ประวัติศาสตร์บาดแผลได้ถูกผลิตซ้ำเพื่อนำมาใช้ในสนามของการช่วงชิงการนิยามความหมายใหม่ของหมู่บ้าน สัญลักษณ์ที่เคยถูกนิยามความหมายด้านลบได้ถูกนำกลับมาเป็นทุนในการประชันขันแข่งในสนามช่วงชิงพื้นที่การเมืองจากรัฐ จนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในหลายๆ ด้านในหมู่บ้านผาสุกแห่งนี้

บทสรุป

การช่วงชิงพื้นที่ทางการเมืองระหว่างรัฐส่วนกลางกับประชาชนในท้องถิ่นเกิดขึ้นมายาวนานตั้งแต่สมัยการสร้างรัฐชาติ และมีความเกี่ยวข้องอย่างสำคัญกับนโยบายของประเทศมหาอำนาจต่างๆ ในโลก กล่าวคือ ในอดีตความพยายามในการต้านทานการขยายอำนาจของประเทศมหาอำนาจตะวันตก ส่งผลให้สยามต้องปรับปรุงการบริหารประเทศในหลากหลายวิธี เช่น นโยบายปฏิรูปการปกครอง การปฏิรูปการศึกษา ตลอดจนการใช้อำนาจในการตีตรา มาเป็นเครื่องมือในการปราบปรามและเข้าควบคุม เหล่านี้ล้วนเป็นกลไกที่รัฐส่วนกลางใช้ขยายอำนาจเข้ายึดครองพื้นที่ท้องถิ่นให้อยู่ภายใต้อำนาจรัฐ

ในขณะเดียวกันท้องถิ่นเองก็ไม่ได้ยอมจำนน แต่พยายามช่วงชิงพื้นที่ความเป็นตัวตนผ่านปฏิบัติการต่างๆ มาโดยตลอด หากย้อนกลับไปพิจารณาประวัติศาสตร์การสร้างรัฐชาติจะพบว่าประชาชนในภาคอีสานมีความพยายามช่วงชิงพื้นที่ทางการเมืองมาอย่างต่อเนื่อง เช่น การเกิดขึ้นหลายครั้งของกบฏผีบุญ เป็นการตอบโต้ของประชาชนในท้องถิ่น จากการจัดเก็บระบบภาษีของรัฐ ประชาชนในท้องถิ่นจึงต้องการแสวงหาสังคมที่มีแต่ความเท่าเทียม การสลายหัวเมืองในท้องถิ่น และแทนที่ด้วยระบบเทศาภิบาล ทำให้กลุ่มเจ้าเมืองเดิมถูกลดอำนาจลงและเสียผลประโยชน์จากเงินส่วยภาษี ทำให้เกิดการตอบโต้โดยพยายามหลีกเลี่ยง

พ้นจากการกำกับควบคุมของรัฐ เช่น กรณีของท้าวไชยสาร กรมการเมืองเรณูนคร ที่พาราษฎรเมืองเรณูนครหลบหนีไปขึ้นกับเมืองสุพรรณเขต จนรัฐส่วนกลางยื่นข้อเสนอตำแหน่งยกบัตรเมืองเรณูนครให้เพราะต้องการช่วงชิงประชาชนไม่ให้ไปขึ้นกับฝรั่งเศส ทำให้สามารถต่อรองกลับมามีส่วนร่วมในฐานะผู้ปกครองเมืองเรณูนครอีกครั้ง เป็นต้น อย่างไรก็ตามในการปฏิรูปการศึกษาโดยการขยายระบบโรงเรียนอันเป็นสถาบันการศึกษาของรัฐถือได้ว่ามีประสิทธิภาพมากที่สุดเนื่องจากไม่ได้รับการต่อต้านจากท้องถิ่น แต่ส่วนใหญ่ได้รับความร่วมมือจากท้องถิ่นเป็นอย่างดีทำให้อุดมการณ์ความเป็นคนไทยถูกปลูกฝังผ่านหลักสูตรการศึกษาที่รัฐเป็นผู้กำหนด สนามสถาบันการศึกษาจึงเป็นพื้นที่ปฏิบัติการช่วงชิงอุดมการณ์ทางการเมืองด้วย นอกจากนี้ปฏิบัติการขับไล่ชุมชนคนเวียดนามซึ่งเข้ามาอาศัยอยู่ในท้องถิ่นเมืองเรณูนคร และต้องสงสัยว่าเข้าร่วมกับขบวนการคอมมิวนิสต์ ก็เป็นการแสดงให้เห็นการอิงอยู่กับรัฐเช่นกัน

อย่างไรก็ตามในสถานการณ์ที่รัฐบาลต่อต้านอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ และใช้มาตรการที่รุนแรงกับผู้ต้องสงสัย ทำให้ชาวบ้านผู้ถูกตีตราจากการรับเอาอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ มีปฏิบัติการตอบโต้ด้วยการต่อสู้กับเจ้าหน้าที่รัฐและมีการหันไปเข้าร่วมกับ พคท. เป็นจำนวนมาก จนเป็นที่มาของวันเสียงปืนแตก และรัฐได้ใช้อำนาจทางการเมือง กำหนด กฎ กติกาในการจัดการกับประชาชนที่มีอุดมการณ์ทางการเมืองที่แตกต่างออกไป โดยเฉพาะการนิยามความหมายคำว่า “คอมมิวนิสต์” ถูกใช้เป็นเครื่องมือตีตราและเปิดโอกาสให้รัฐใช้กำลังเข้าปราบปราม บังคับ ควบคุมประชาชนที่มีอุดมการณ์แตกต่างจากรัฐ เช่น กรณีการควบคุมหมู่บ้านที่เข้าเป็นแนวร่วมกับ พคท. ของชาวบ้านผาสุก แต่เมื่ออุดมการณ์ของประเทศในค่ายคอมมิวนิสต์เริ่มอ่อนตัวลง รัฐส่วนกลางก็ได้มีการปรับเปลี่ยนนโยบายเป็นการเมืองนำการทหาร อีกทั้งการเคลื่อนไหวของขบวนการพัฒนาในภาคประชาชนที่ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาจากล่างสู่บน ก็ทำให้กฎ กติกาในสนามการต่อสู้ทางการเมืองเอื้อต่อประชาชนในท้องถิ่นมากขึ้น กล่าวคือในรัฐเองได้พยายามเข้ามาส่งเสริมให้เป็นพื้นที่หมู่บ้านประวัติศาสตร์เพื่อการท่องเที่ยวและถูกผลักดันให้เป็นหมู่บ้านต้นแบบ นอกจากนี้กลุ่ม ผรท. เองก็มีภาคีเครือข่าย เช่น นักวิชาการ นักพัฒนา NGOs และผู้ที่ทำงาน

สื่อต่างๆ ที่เข้ามาหนุนเสริมให้หมู่บ้านเป็นที่รู้จักในสังคมวงกว้าง จึงส่งผลให้รูปแบบการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งพื้นที่ทางการเมืองของชาวบ้านมีปฏิบัติการที่หลากหลายขึ้น สนามอุดมการณ์ที่ปรับเปลี่ยนไปมาและสามารถแปลงหรือยกย้ายให้เป็นทุนในรูปแบบต่างๆ จึงสะท้อนให้เห็นความซับซ้อนของการพยายามช่วงชิงพื้นที่ทางการเมืองของท้องถิ่นมาโดยตลอด จากที่กล่าวมาแม้ว่าในสนามของการต่อสู้ แย่งชิงพื้นที่อำนาจนั้น รัฐส่วนกลางเป็นผู้มีอำนาจกำหนด กฎกติกาของการแข่งขันและนิยามความหมายให้ประชาชนในท้องถิ่นว่าเป็นคอมมิวนิสต์ แต่ท้องถิ่นเองก็ได้ใช้คำเดียวกันนี้มาผลิตซ้ำความหมายใหม่ กลายเป็นทุนสัญลักษณ์ที่ใช้ในการช่วงชิงพื้นที่ทางการเมือง และขอมีส่วนร่วมในการกำหนดกฎและกติกาในสนามพื้นที่ทางการเมือง เพื่อให้พวกเขาเข้าพื้นที่ทางสังคมเป็นที่ยืนอย่างมีศักดิ์ศรี

เอกสารอ้างอิง

- กาญจนา แก้วเทพ และ สมสุข หินวิมาน. (2551). **สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐกิจศาสตร์การเมืองกับสื่อสารศึกษา**. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- ชาย โพรธิตา. (2552). **ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พริ้นติ้ง.
- ชาร์ลส์ เอฟ คายส์. (2552). **แนวคิดท้องถิ่นภาคอีสานนิยมในประเทศไทย**. (รัตนา โตสกุล, ผู้แปล). ศูนย์วิจัยสังคมอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- ดาร์วิน เมตตาริกานนท์. (2546). **การเมืองสองฝั่งโขง**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- เดวิด เค. วัยอาจ. (2556). **ประวัติศาสตร์ไทยฉบับสังเขป**. (กาญจณี ละอองศรี, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ถวิล ทองสว่างรัตน์. (2530). **ประวัติผู้ไทยและชาวผู้ไทยเมืองเรณูนคร**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ศรีอนันต์.

- ธิกานต์ ศรีนารา. (2553). หลัง ๖ ตุลาฯ ว่าด้วยความขัดแย้งทางความคิดระหว่างขบวนการนักศึกษากับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ ๖ ตุลารำลึก.
- ธงชัย วินิจจะกูล. (2555). คนอื่นในแดนตน: การเดินทางและความแตกต่างทางพื้นที่ทางชาติพันธุ์ของกลุ่มชนภายใต้การปกครองของสยาม. ใน ประสิทธิ์ ลิขิต (บรรณาธิการ). *ทฤษฎีชาติพันธุ์สัมพันธ์รวมบทความทางทฤษฎีเกี่ยวกับอัตลักษณ์ เชื้อชาติ กลุ่มชาติพันธุ์การจัดองค์กรความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์และรัฐประชาชาติ*. (หน้า 395-406). เชียงใหม่: วนิจการพิมพ์.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2538). *ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียนและอนุสาวรีย์-ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐและรูปการจิตสำนึก*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- พ. เมืองชุมพูนามแฝง. (2532). *สู่สมรภูมิสุพรรณ*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์. (2540). *เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โอ.เอส. พรีนติ้ง เฮาส์
- มณีมัย ทองอยู่. (2547). *การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชาวนาอีสาน*. กรุงเทพฯ: บริษัทพิมพ์ดีจำกัด.
- วอลเดน เบลโล, เชียร์ คันนิงแฮม และ ลี เค็ง ปอห์. (2543). *โศกนาฏกรรมสยาม การพัฒนาและการแตกสลายของสังคมไทยสมัยใหม่*. (สุนทร ชงคิลา, ผู้แปล). พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- วันชัย ตันติวิทยาพิทักษ์ และ ธนาพล อิวสกุล. (2547). ธง แจ่มศรี เลขาธิการพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย. *วารสารสารคดี*, 232(20), 70-88
- สุวิทย์ วีระศาสตร์. (2549). รายงานการวิจัยประวัติศาสตร์อีสาน 2322-2488. ภาควิชาประวัติศาสตร์และโบราณคดี คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สายชล สัตยานุรักษ์. (2550). รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการประวัติศาสตร์วิถีคิดเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมไทยของปัญญาชน (พ.ศ. 2435-2535). ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่: สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย.

- สายสกุล เชาบุตร. (2555). กบฏไพร่ หรือ ผิบุญ ประวัติศาสตร์การต่อสู้ของ
ราษฎรกับอำนาจรัฐเหนือแผ่นดินสยาม. กรุงเทพฯ: ยิปซี กรุป.
- สำนักหอสมุดแห่งชาติ. ร.5 ม. 49/41 เล่ม 4. รายงานการตรวจราชการ
ของข้าหลวงบริเวณธาตุพนม พ.ศ. 2446. ลงวันที่ 21 พฤษภาคม
รัตนโกสินทรศก 122.
- อภิญา เพ็ญพัสกุล. (2543). “พื้นที่”ในทฤษฎีทางสังคมศาสตร์. วารสาร
สังคมศาสตร์, 12(2). 66-67.
- อารยา จุลานนท์และคณะ. (2554). องค์ความรู้เกี่ยวกับพรรคคอมมิวนิสต์
แห่งประเทศไทย. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษายุทธศาสตร์ สถาบันวิชาการป้องกัน
ประเทศ.
- เออีจิ มูราจิม่า. (2555). กำเนิดพรรคคอมมิวนิสต์สยาม (พ.ศ. 2473-2479).
(โฆสิต ทิพย์เทียมพงษ์, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: มติชน.
- Bourdieu, P. (1989). Social Space and Symbolic Power. *Sociological
Theory*, 7(1), 14-25.

สัมภาษณ์

- นายคำ. (ชื่อสมมติ). (8 พฤษภาคม 2556). สัมภาษณ์. ผู้อาวุโสหมู่บ้านผาสุก.
(ชื่อสมมติ). ตำบลโคกหินแฮ่ อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม.
- นายพร. (ชื่อสมมติ). (9 พฤษภาคม 2556). สัมภาษณ์. ผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยบ้าน
ผาสุก. (ชื่อสมมติ). ตำบลโคกหินแฮ่ อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม.
- นายคำพอน. (ชื่อสมมติ). (9 พฤษภาคม 2556). สัมภาษณ์. ผู้ร่วมพัฒนาชาติไทย
บ้านผาสุก. (ชื่อสมมติ). ตำบลโคกหินแฮ่ อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม.
- นางลำเพง. (ชื่อสมมติ). (23 สิงหาคม 2556). สัมภาษณ์. ผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยบ้าน
ผาสุก. (ชื่อสมมติ). ตำบลโคกหินแฮ่ อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม.
- นายคำมิ่ง. (ชื่อสมมติ). (21 สิงหาคม 2556). สัมภาษณ์. กรรมการและเลขานุการ
สโมสรอาสาสมัคร 7 สิงหาคมเพื่อการพัฒนา. บ้านผาสุก (ชื่อสมมติ) ตำบล
โคกหินแฮ่ อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม.

